

УРУМКУЛОВА Н.Т.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
УРУМКУЛОВА Н.Т.
КНУ им. Ж. Баласагына
URUMKULOVA N.T.
KNU J. Balasagyn

**КООМДУН ЗАМАНБАП ИЛИМИЙ-ТЕХНИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮНДӨ
ЖАШТАРДЫН РУХИЙ-НРАВАЛЫК КАЛЫПТАНУУСУ**

**ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ СТАНОВЛЕНИЕ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА**

**SPIRITUAL AND MORAL FORMATION OF YOUNG PEOPLE IN MODERN SCIENTIFIC AND
TECHNICAL DEVELOPMENT OF SOCIETY**

Аннотация: Аталган макалада коомдун илимий-техникалык өнүгүүсүнүн заманбап этабындагы жаштардын рухий-нравалык абалынын өзгөрүшүн изилдөө, мындай өзгөрүүлөргө алып келген факторлорду тактоо жана алардын алдын алуу жолдорун заманбап билим берүүчүлүк мейкиндикте белгилөө. Маалыматтык-жогорку технологиялык жана илимий-техникалык прогресстин, өзгөчө маалыматтык-жогорку технологиялык революциянын өнүгүүсүнүн натыйжасында илим менен техниканын төңкөрүшүнүн таасири астында коомдук өндүрүштүн ар кыл чөйрөлөрүндө карым-катнаштар өзгөрөт. Механизациядан, автоматташтыруудан жана компьютерлештирүүдөн арылган адистердин негизги массасы тейлөө чөйрөсүнө жайгашышат. Ошондуктан жаш муундар инсандын өнүгүүсүн жана дүйнөлүк маданияттын жетикшендиктерин чыгармачыл таанып билүүнү эмес, көңүл ачууларды издешүүдө. Заманбап ырааттуу илимий дүйнөгө көз караш философиялык-билим берүүчүлүк, экономикалык, социалдык-саясий жана диний көз караштардын таасын системасынын негизинде калыптанат. Коомдун өнүгүүсүнүн заманбап илимий-техникалык этабындагы жаштардын рухий-нравасын анализге алуу заманбап илимдердин приоритеттүү милдеттеринен болуп эсептелет.

Аннотация: В указанной статье рассматриваются изменения духовно-нравственного состояния молодежи на современном этапе научно-технического развития общества, указываются факторы, которые приводят к таким изменениям, и устанавливаются пути их предотвращения в современном образовательном пространстве. В результате информационно-высокотехнологичного и научно-технического прогресса, особенно развития информационно-высокотехнологичной революции, под влиянием революции науки и техники изменятся отношения в различных сферах общественного производства.

Свободная от механизации, автоматизации и компьютеризации основная масса специалистов будет находиться в сфере обслуживания. Поэтому молодые поколения ищут развлечений, а не творческого признания достижений мировой культуры и развития личности. Современная непротиворечивая научная картина мира формируется на основе сложной системы философско-просветительских, экономических, общественно-политических и религиозных воззрений. Анализ духовно-нравственного облика молодежи на современном научно-техническом этапе развития общества считается одной из приоритетных задач современной науки.

Abstract: The mentioned article examines the changes in the spiritual and moral state of young people at the modern stage of scientific and technical development of society, specifies the factors that lead to such changes, and establishes ways to prevent them in the modern educational space. As a result of the information-high technological and scientific-technical progress, especially the development of the information-high-tech revolution, under the influence of the revolution of science and technology, relations in various spheres of social production will change.

Free from mechanization, automation and computerization, the main mass of professionals will be located in the service environment. Therefore, young generations are looking for entertainment, not creative recognition of the achievements of world culture and personal development. A modern consistent scientific world view is formed on the basis of a complex system of philosophical- educational, economic, socio-political and religious views. Analyzing the spiritual and moral character of young people at the modern scientific and technical stage of society's development is one of the priority tasks of modern sciences.

Негизги сөздөр: Жаштар, илим, маалыматтык-жогорку технология, илимий-техникалык прогресс, революция, техника.

Ключевые слова: Молодежь, наука, информационные и высокие технологии, научно-технический прогресс, революция, технологии.

Keywords: Youth, science, information and high technology, scientific and technical progress, revolution, technology

Коомдун илимий-техникалык өнүгүүсүнүн заманбап этабы адамзат үчүн материалдык жыргалчылыктардын болуп көрбөгөндөй ири сандагы өндүрүшү менен коштолууда. Бирок, баардык прогресс, белгилүү болгондой белгилүү бир регресс менен (карама-каршы жактардын биримдиги жана күрөшү) коштолот, анткени бир көрүнүштөрдүн өнүгүүсү жана гүлдөп-өсүүсү дайыма башкалардын эсебинен жүзөгө ашат, ошондуктан кыймыл-аракет эки тараптуу болот, ал эми багытты тандоо маселеси – бул адамдардын өзүлөрүнөн көз каранды.

Маалыматтык-жогорку технологиялык, илимий-техникалык прогресстин (МЖТ, ИТП) аракеттүү гүлдөп-өсүүсү адамзаттын, анын ичинде өзгөчө жаш муундардын билим берүүчүлүк жана рухий-моралдык баалуулуктарынын жоголушуна таасирин тийгизүүдө, ошондуктан азырынча МЖТ, ИТПке таандык рухий-моралдык негиздер жана максаттар киргизилбейт, бул жерде адамзат инсаны эле эмес, бүтүндөй жалпы адамзат үчүн реалдуу коркунуч турат.

Рухийлүүлүк, нравалуулук – бул адамдарды бириктирүүгө жөндөмдүү болгон жакындаштыруучу башталыш болуп эсептелген инсан менен коомдун өнүгүүсүнүн бир этабы, ал улуттук жаралууну стимулдаштырууга, коомдогу тынчтыкты жана ынтымакты камсыз кылууга милдеттендирилген. Уят-сыйт, адамгерчилик, жоопкерчилик, жеке кадыр-барк сезими, чыгармачылык демилге сыяктуу моралдык феномендер ойгонбосо мамлекеттеги, өзгөчө ар бир инсандын аң-сезимин техникалаштырып койгон МЖТ, ИТП доорундагы кырдаалдын жакшырышынан үмүттөнбөй эле койсок болот, андагы болгон ыйык сезимдер менен эмоциялардын баарысын сүрүп чыгарылып салынат.

Макалабыздын негизги максаты -бул коомдун илимий-техникалык өнүгүүсүнүн заманбап этабындагы жаштардын рухий-нравалык абалынын өзгөрүшүн изилдөө, мындай өзгөрүүлөргө алып келген факторлорду тактоо жана алардын алдын алуу жолдорун заманбап билим берүүчүлүк мейкиндикте белгилөө.

Рухийлүүлүк – бул өзүнө «жогорку моралдык принциптерди, акылмандыкты, нукура интеллигенттүүлүктү, чыныгы кол ачыктыкты, тилектеш болууга даярдыкты, боорукерликти, сулуулукту, инсандын сезим маданиятын сезимтал кабыл алууну, анын эмоционалдуу дүйнөсүнүн өнүгүүсүн камтыган түшүнүк» [2, 27-б.]. Адам өз жашоо- турмушунда дайыма, өзгөчө жаштар өз турмуштук жолун тандап алуу менен тандоо маселеси менен бетме-бет кездешет. Көпчүлүк учурларда өз жашоосунда жана белгилүү бир жүрүм-турумдарынан сырткары аны башка бир адамдарга, же тагдырга которууга, о.э. ал өзүнөн жоопкерчиликти алып салууга аракет кылуу менен объективдүү кырдаалдардын таасирин өтө эле көбүртүп-жабыртып жиберет [11, 83-б.]. Арийне, жалпыга маалым болгондой, жашоо образы адамзатка таңууланбайт: коом ага мындай тандоонун мүмкүн болгон альтернативаларын сунуш кылат, бирок өзүнө тандоого туура келет [2, 25-б.].

Адамдын жашоо-туруштук жол менен алдыга жылуу процессинде ал материалдууну рухийлүүлүк менен тең салмактоосу абзел, бирок адам канчалык чоңоё баштаган сайын, анын жашоосунда рухийлик жана пайдалуулук ошончолук көп болушу зарыл. Күнүмдүкө жана тез агуучулука болгон жакындыкты багындыруу менен рух, рухий күч (рухтун күчү) адамзатка келечектеги жогорку баалуулукту жана өткөндүн багындырылгыс баалуулугуна чыгып берет [5.]. Рухийлик түшүнүгү негизинде адамдын дүйнөдөгү ээлеген орду жанамилдеттери сыяктуу маселелери чечилген кызыкчылыктар менен байланышкан. Дүйнө дайыма өзгөрүүчүлүк жана өнүгүүчүлүк абалында тургандыктан, адам дагы өзүн башка абалга конструктивдүү өткөрүүсүн жүзөгө ашыруу менен дайыма өзгөрүп туруусу абзел [11]. Азыркы муун МЖТ жана ИТП тин өнүгүүсү менен адамдын табигый жана социалдык чөйрөсү өзгөрүүгө дуушар болуп жаткандыгына күбө болушууда. Адам – биопсихосоциалдык жандык болгондуктан, МЖТ жана ИТПнын таасири астындагы табияттын жана социалдык чөйрөнүн өзгөрүшү адамдын өзгөрүүсүнө алып келген төмөндөгүч негизги түзүүчүсүнө күмөнсүз таасирин тийгизет, т.а. анын конституциясын, психикасын, жекелик чектерин трансформациялайт. МЖТ жана ИТП көз карандысыз түрдө организмге болгон экстремалдуу физикалык жана акыл-эстик жүктөөлөр, эреже катары, адам жана анын ден-соолугу ал тургай өмүрү үчүн кооптуу болуп эсептелген кубаттуу жана ар кырлуу ички факторлор менен байланышкан. Бул атмосферанын, суунун жана жер кыртышынын, дегеле табияттын химиялык курамынын жана физикалык параметринин маңыздуу өзгөрүүлөрү менен байланыштуу, алар технологиялардын функцияланышуусунун натыйжасында белгилүү бир ченемде химиялык уулуу заттарды, о.э. техниканын жогорку кубаттуулугун, ылдамдыгын, темпин жана ритмин колдонушат.

Таасын болгондой, ар кыл техногендик жана химиялык факторлор мураскорлуктун табигый генетикалык механизмдерин деформация кылууга жөндөмдүү келип келечектеги муундардын мутация болуусунун реалдуу кооптуулугу болуп эсептелет [1].

Баарынан мурда, МЖТ жана ИТП, өзгөчө маалыматтык-жогорку технологиялык революциянын өнүгүүсүнүн натыйжасында илим менен техниканын төңкөрүшүнүн таасири астында коомдук өндүрүштүн ар кыл чөйрөлөрүндө карым-катнаштар өзгөрөт. Механизациядан, автоматташтыруудан жана компьютерлештирүүдөн арылган адистердин негизги массасы тейлөө чөйрөсүнө жайгашышат, бирок ал жакта инсандык жана психологиялык трагедиялардын ири санын алдын ала аныктоо менен миллиондогон жумушчу орундары кыскарууда. Албетте, мындай шарттарда жумушка орношуу үчүн бир канча кесипчиликтерге ээ болуу абзел жана илимдин, техниканын, технологиянын агымы тез өзгөрүүсүндө эмгек базарында зарыл болгон жаңы адистике ээ болуудан да коркушпайт. Бул үчүн өз тарбиялануучуларына жакшы жалпы эле эмес, кесиптик билим берүүсү үчүн орто мектепти дээрлик бардык мезгилдерде өркүндөтүп, реформалоо зарыл. Агартуучулук, чыгармачыл, терең билимдер менен куралданган адистер – жумушчуларды, инженерлерди, окумуштууларды даярдоо үчүн, аларды бала кезинен тартып өз алдынча илимий, чыгармачылык изилдөөгө, рационализатордук жана ойлоп табуучулук ишмердүүлүккө, курчап турган дүйнөнү таанып билүүгө, аны жакшыртууга, илимий жана техникалык маселелердин жаңы чечимдерин табууга кызыктыруу зарыл [1].

Биздин пикирибизде, билим берүү мейкиндигинин чегинде, антропоцентризм философиясынын контекстинде адам туурасындагы жаңы адекваттуу билимди жаратуу зарыл [3, 5-б.]. Негизинде инсан калыптануучу рухий-моралдык тараптын кынтыксыз жакшы жактары ар тараптуу жалпылануучу билимдерден болушу керек. Мындай билимсиз адамзаттын келечекте кайра түзүлүүсүнө алып келүүгө жөндөмдүү болгон маданий-интеллектуалдык өсүү болбосу айдан ачык. Мунун баары билим философиясынан, антропоцентризм контекстинен сырткары такыр мүмкүн эмес. Демек, ИТПтин революциялык маалыматтык-технологиялык өнүгүүсүнө байланыштуу жакынкы элекелечекте бардык жаштар жогорку билимге ээ болуулары керек, илимде жана өндүрүштө жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо системасында талапка ылайык өзгөрүүлөрдү талап кылат, аларсыз МЖТ жана ИТП тин андан аркы өнүгүүсү кыйынчылык жаратат [3]. Жыйынтыгында, бардык жумушчулар азыркы ИТП доорунун талаптарынын чокусунда калуусу үчүн өзүнүн кесиптик билимин өмүр бою жогорулатуусу зарыл (мисалы, ар кыл курстарда, кечки университеттерде, институттарда, дипломго ээ болгондон кийинки билим берүүчүлүк факультеттерде ж.б.у.с.) [7]. «Адам жаңы транстык билим берүүчүлүк мейкиндикте кандай билимдерге ыктап жана кандай ченемде аларды өзүнүкү кыла алаарын тандап алат. Эң башкысы - алган билимдер менен токтоп катып калбаш керек, тескерисинче инсандын энергиясын анын «экинчи табияты» болуп калган символикалык көз карандылыктарды жарып өтүүсүнө багыттоо абзел [3, 6-б.]. Мына азыркы жаш муундарды окутууда МЖТ жана ИТП ушундай татаал шарттарды жаратат. Бирок, МЖТ жана ИТПтин чоң же кичине ченемде терс же ал тургай кыйратуучу таасири байкалган коомдун жашоосунун ошол тараптарын көрбөй койууга болбойт. «Бул мисалы, курчап турган чөйрөнүн абалы (заманбап экологиялык кризис катары аңдап билинген социумдун экологиялык билимдеринин түйүнү), адам ден-соолугу үчүн көптөгөн техногендик жана өндүрүштүк факторлордун кооптуулугу – физикалык жана психикалык, инсандын жана анын рухий дүйнөсүнүн өнүгүүсүндөгү кыйчалыштар (МЖТ жана ИТПтин тигил же бул реалийинин таасири астындагы адамдын дисгармониясынын тереңдеши), коомдун нравалык ден-соолугунун кооптуулугу, анын илимдин, техниканын жана технологиянын жетишкендиктерине карабай рухий жана моралдык деградациясынын цивилизациялык кооптуулугу» [10, 69-б.].

Коом менен өзүнчө жеке адамдын деградациясына саясий факторлор да көмөк көрсөтүп келишкен жана көрсөтө бермекчи [6]. Агрессивдүү атеистик үгүттөөлөр, чиркөөлөр менен дин кызматкерлерин физикалык жоготуу, согуштар адамдардын аң- сезиминде коркунуч, чүнчүү, туюгуюктук таратып рухий-моралдык сезимдердин жоголушуна алып келди. Ка йра куруу учурундагы баш-аламандык, көз карандысыз мамлекеттердин калыптануу жылдарындагы эки анжылык жана ишенимсиздик, бул мамлекеттердин капиталистик түзүлүшкө өтүүсү, саясий элитанын бийлик үчүн болгон күрөшү, алгачкы капитал топтоого катышкан адамдардын кайрымсыздыгы, саясий конфессионалдуулук жана аны менен бирге МЖТ жана ИТПтин өсүү шквалы дүйнө жүзүндө жаш муундардын аң- сезиминдеги жана дүйнө көз карашындагы рухий-моралдык сезимдердин

деградациясына алып келди. Ал эми дүйнөгө көз караш- бул адамдын жаратылыш, коом, өзү жана өзүнүн дүйнөдө ээлеген орду туурасындагы жалпыланган элестөөлөрү. Дүйнөгө көз караш маңыздуу түрдө индивиддердин ишмердүүлүгүнө, алардын активдүүлүгүнүн багыттуулугуна, ал эми бул жерден социалдык прогресстин темпине таасирин тийгизет. Ал адамдын жумушка, анын кесепеттерине болгон мамилесинде, маданияттын, илимий-техникалык ачылыштардын жетишкендиктерин колдонууда, адамдын өзүнүн коомдук милдетин түшүнүүдө байкалып турат. Заманбап ырааттуу илимий дүйнөгө көз караш философиялык-билим берүүчүлүк, экономикалык, социалдык-саясий жана диний көз караштардын таасын системасынын негизинде калыптанат. Кайра куруу жылдарынын энтузиазмы окуучулук жана студенттик жаштарга көңүл калуу, скепсис жана апатияны сееп калтыруу менен жоголду десек болот. Чарчагандык жана туңгуюктук жаштардын рухунун түпкүрүнөн бекем орун алды. Бул жерге элитабыз дагы дале болсо иштеп чыга элек улуттук идеянын жоктугун кошсок болот. Коом менен табияттагы процесстер туурасындагы чындыктын ордун пропаганда ээледі. Чындыкты тескерисинче жалганга айлантышууда. Ошондуктан жаш муундар инсандын өнүгүүсүн жана дүйнөлүк маданияттын жетикшендиктерин чыгармачыл таанып билүүнү эмес, көңүл ачууларды издешүүдө. Ошентип заманбап жаш муунду эркесиз, өз алдынча эмес, гумандуу эмес, өзүнө өзү ишенген индивидге айлантып салды [9, с. 173].

Алгачкы капитал топтоонун заманбап доорунда «Адам адамга дос, жолдош жана бир тууган» деген евангелиялык осуяттын ордуна ушунчалык мыкаачылык менен «Адам адамга карышкыр» деген ураан өз өкүмүн жүргүзүүдө. Аны бузуу, же дегеле карама-каршы мыкаачылык күрөш, бири-бири менен карышкырча тиштешкен, көрө албастык, зомбулук, алдамчылык ж.б.у.с. осуят менен алмаштыруу жеңүүчү үчүн да, жеңилүүчү үчүн да пайда алып келбеси айдан ачык, эгерде жалпы жонунан коом деградацияланып кетсе.

XXI –жүз жылдыктын башталышында бизге белгилүү болгондой, коомду курчап алган рухий, экологиялык, экономикалык жана этикалык кризистер өзүлөрүн билим берүүдө, илимде, техникада жана технологияларды көрсөтүүдө. Гуманизмдин, нравалуулуктун жана рухийлүүлүктүн башталыштарында калыптануучу жаңы дүйнө көз карашты иштеп чыгуу зарыл, анткени мындай дүйнө көз караш коомдук жашоонун уюшулушунун жогорку формасын түзүүдө методологиялык негиз болуп бере алат жана адамдын илимий -ойломдук маңызына, анын бардык жөндөмдүүлүктөрүн жана кереметтерин ачып берүү шарттарына жооп берет [4үүнө

Корутунду. Биздин мезгилдеги жаңы билим берүүчүлүк мейкиндиктин чегиндеги жаш муундун рухий-нравалык маданиятынын жогорку деңгээли ага адамдарга терең сый жана сүйүү сезимин билдирүүгө, гуманизм идеяларына ишенимдүү болууга жана өсүп жаткан МЖТ жана ИТП шарттарындагы өз жашоо ишмердүүлүк процессинде жүзөгө ашырууга далалат кылууга, б.а. жаңы маалыматтык-жогорку технологиялык цивилизацияда рухий-моралдык инсан болууга мүмкүнчүлүк берет. Табигый жана коомдук илимдерди жана Кудайга болгон ишенимди бириктирүү жаштардын экстремизмин, ишмердүүлүксүздүгүн, туруксуздугун азайтууга жардам берип, зордук-зомбулукту, көчө каракчылыгын,

аракеттикти, баңгиликти жаратат, буларга азыркы билим берүүчүлүк жана укук коргоо органдарынын күч-дарамети жетпей жатат.

Азыркы МЖТ жана ИТПтин этабында универсалдуу интеллектуалдуу, рухий мугалимдердин, окутуучулардын жана окумуштуулардын зарылчылыгы пайда болууда, анткени азыркы кездин эң ургалдуу маселесинен болуп жаштардын нравалык сапаттарынын дароо төмөндөп кетиши эсептелет, белгилүү болгондой кесипкөйлүктүн баалуулук негизин келечектеги адистердин интеллектуалдык, рухий жана моралдык сапаттары түзүшөт, бул сапаттару жогору болгондо жооптуу чечимдерди туура, тез кабыл алышмак, мобилдүүлүк, динамизм, конструктивдүүлүк сапаттарына ээ болушмак жана о.э. өз өлкөсүнүн тагдырына жоопкерчиликти мамиледе болушмак.

Ошентсе дагы, тилекке каршы, биздин мезгилде коом, өзгөчө жаштар жогоруда биз айткан рухий-моралдык принциптер жана нормалар менен башкарылбай калды. Ошондуктан, заманбап жаштардын рухий-нравалык калыптануусун алдын ала караган гуманистик дүйнө көз караштын жеңиши үчүн адамзат болмушунун материалдык - экономикалык чөйрөсүндөгү маанилүү айланууларды эле эмес, адамдардын аң -сезим, дүйнө көз караштык чөйрөсүндө, алардын реалдуулукту түшүнүүсүндө, дүйнөгө жана өзүлөрүнө болгон мамилесинде да жүзөгө ашыруу абзел [8].

Коомдун өнүгүүсүндөгү мындай сапаттуу секирик стихиялуу болушу мүмкүн эмес, болгону адамдардын илимий дүйнө көз карашка ээ болуусунун негизинде гана болоору бышык. Билим философиясынын негизинде гана жаштардын рухий-нравалык калыптануусун жаңы коомдун негиздери катары жүзөгө ашырууга болот, ал жерде мындай коомдун ар бир мүчөсү өзү үчүн коомдук, ой жүгүртүүчү, гумандуу жандык болуусу жана өзүндө рухий ынандырууну күнүмдүк жүрүм-турумдун мотиви катары калыптандыруусу абзел.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Агоштон Ласло. Особенности взаимодействия человека и природы-1975.№9
2. Бердяев Н.А. Философия свободы; Смысл творчества. – М.: Правда, 1989.
3. Культура. Нравственность. Религия: материалы круглого стола // Вопросы философии. — 1989. — № 1.
4. Лысков А.П. Человек: путь к цивилизации. Философский аспект социальной и культурной антропологии: [монография]. — М.: Гуманитарий, 1997. — 120 с.
5. Моисеев Н.Н. Экология, нравственность, политика // Вопросы философии.
6. А. Я. Данилюк, А.М. Кондаков, В. А. Тишков «Концепция духовно-нравственногоразвития и воспитания личности гражданина России». М., 2009
7. Малькова В.К. Под ред. / Под ред Диагностика толерантности в средствах массовой информации. – М., ИЭА РАН. 2002